

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Бондарук Людмили Василівни

“Роль символу в структурі символістського наративу

(на матеріалі творів Марселя Пруста і Моріса Метерлінка)”,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури

Актуальність дисертації Л.В. Бондарук зумовлена необхідністю теоретичного осягнення символічної природи літературно-художнього дискурсу в цілому і його модерністської конкретизації зокрема на сучасному етапі розвитку літературознавчої думки та художньої практики. Специфіка функціонування символу в контексті буття літературного твору в порівнянні з міфологічною та релігійною його іпостасями, з'ясування когнітивної (загальнокультурної) природи символу як феномену, важливого в процесі створення, збереження та оновлення духовних цінностей, вимагає ретельного дослідження в межах актуального літературознавчого дискурсу, також і у зв'язку із теорією літературного твору. Настанова на міждисциплінарне дослідження (на перетині літературознавчого, філософського, культурологічного, лінгвістичного, психологічного підходів, на рівні “макролітератури та макрокультури полісистем” (с. 19)) відповідає потребі обґрунтування підстав для здійснення гуманітарного синтезу в межах сучасної наукової парадигми з перспективою інтеграції знання на наступному щаблі — у просторі загальнокультурної взаємодії, об'єднання всіх сфер духовної культури задля побудови цілісної картини культурогенезу та концепції людини як його суб'єкта і мети. Втім, універсальність символу та наявність у дисертації різних підходів до його вивчення не суперечить послідовному дотриманню переваги літературознавчої предметизації, опори на власне літературознавчі традиції наукового осягнення предмета дослідження, що визначений як

“символ у структурі символістського наративу; стилістичні функції символу на наративному, міфологічному, архетипному рівнях” (с. 23).

Вибір в якості матеріалу творів представників французькомовної літератури доби декадансу та модерну Моріса Метерлінка і Марселя Пруста відповідає меті та завданням теоретико-літературного дослідження й водночас містить значущий історико-літературний потенціал, адже дискурс модернізму, постійно перебуваючи у полі різнохарактерного літературознавчого зацікавлення, залишається актуальною проблемою, загальна постановка якої та вектори конкретизації постійно зміщуються. Чим більшою стає дистанція часу щодо доби модерну, тим проблемнішими виглядають літературні явища, що її характеризують. Перелік авторів, які розглядаються в контексті модерністського літературно-художнього дискурсу, зазнає постійних уточнень та доповнень. Цілком закономірно, що наукові теми кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, у руслі яких виконано кваліфікаційне наукове дослідження, винесене на захист, пов'язані саме з модернізмом, його українським варіантом, персоналіями, які репрезентують модернізм як літературне явище (с. 21–22).

Аргументованість результатів дослідження Л.В. Бондарук зумовлена ретельно вибудованим теоретико-методологічним підґрунтям роботи: настанова на поєднання міфокритичного та архетипного аналізів з аналізом наратологічним, врахування можливостей герменевтичного підходу та настанов рецептивної естетики, опора на психоаналітичний метод із залученням біографічного підходу, а також свідоме використання “апробованих методів”, що показали свою продуктивність в межах авторитетних та результативних досліджень мифу, символу, архетипу, дискурсу, приводить дисертантку до вагомих результатів та в цілому переконливих висновків. Їй вдається зберегти рівновагу між орієнтацією на здобутки зарубіжного та вітчизняного літературознавства, досягти тієї ефективної методологічної взаємодоповнюваності, що стала доброю традицією кращих вітчизняних

досліджень останніх років, серед яких, передусім, доцільно було б згадати роботи наукового консультанта дисертантки професора М.В. Моклиці.

У теоретико-методологічному плані найбільш важливим є перший розділ роботи “Теоретичні та методологічні засади дослідження символу”. Визначаючи міф як матрицю літератури, архетип — матрицю мислення, а символ як спосіб вираження цієї матриці (с. 47), дисертантка ретельно аналізує різнохарактерні дослідження міфу, архетипу та символу, формуючи шляхи вирішення поставлених у роботі завдань, випрацьовуючи найбільш адекватну щодо мети роботи конфігурацію методологічного синтезу. Надзвичайно продуктивними є її міркування про рух архетипу через ланцюг “міф — міфологема — архетип — архетипна модель — архетипний символ — символ — художній символ”, значущість традицій національної літератури та індивідуально-авторських стилістичних особливостей у процесі формування художніх символів (с. 48), характеристика співвідношення між символом, метафорою та алегорією, систематизована класифікація символів (с. 54), міркування щодо ролі символів у побудові індивідуального міфу, художнього міфосвіту.

Логіка першого розділу веде до виокремлення символістського роману та символістської драми як об’єктів дослідження особливостей художньої символізації, що відповідає реаліям історії літератури, адже саме символісти, акцентувавши значущість символу в процесі художнього пізнання та омовлення світу, зробили важливий крок до усвідомлення символічної природи мистецтва в цілому і літератури зокрема. Зацікавленість власне “символістським нарративом” виносить за межі дослідження символістську лірику, хоча, напевно, саме вона відіграла суттєву роль у процесі формування “символістського роману” та “символістської драми”. Другий та третій розділи роботи присвячені відповідно міфу та архетипу у символістському нарративі та реалізації хронотопу засобами символістської мови у епопеї Марселя Пруста “У пошуках утраченого часу”. Четвертий розділ концентрує дослідницьку увагу на символістській драмі як багаторівневій структурі, що розглядається на

прикладі п'єс Моріса Метерлінка. Зазначимо, що володіння французькою мовою дає авторці можливість здійснювати аналітичні операції з оригінальними текстами творів Марселя Пруста та Моріса Метерлінка, а також актуалізувати задля реалізації мети та завдань дослідження франкомовний літературознавчий контекст, що є важливим в плані інтеграції українських літературознавчих студій у загальноєвропейські.

Загалом переконливе, обґрунтування основних результатів та висновків дисертації все ж залишає підстави для деяких зауважень:

1. П'єси Моріса Метерлінка, розглянуті у роботі, передували появі романного циклу Марселя Пруста, отже, за логікою літературного розвитку, розділи, присвячені епопеї “У пошуках утраченого часу”, мали б йти за розділом, у якому розглядається “символістська драма”. Такі структурні зміни дали б авторці можливість зрозуміти, чому виражене “статичним театром” Метерлінка переживання страху перед смертю, втілене у художні концепти “смерть” та “страх”, потребувало подальших художніх пошуків, зокрема і тих, що здійснювались у межах експериментальної творчості Марселя Пруста.

2. Викликає сумніви погляд на епопею Марселя Пруста як на “символістський роман”. Незважаючи на переконливі судження дисертантки щодо значущості символу в структурі та смисловій сфері романного циклу, доречніше було б акцентувати перевагу метафори над символом у художній тканині твору, а роман Пруста розглядати як модерністський: у поетиці прустівських романів надзвичайно важливими є взаємоузгоджені реалістичні, імпресіоністичні, натуралістичні, символічні традиції, що породжують той художній синтез, який характеризує модерністський дискурс на відміну від дискурсу доби декадансу, літератури межі XIX — XX століть. Власне, переконливою виглядає аргументація Є.В. Волощук щодо розрізнення літератури доби декадансу та доби модерну (Волощук Є.В. Чарівна флейта Модерну: Духовно-естетичні тенденції німецькомовної модерністської літератури XX ст. у ліриці Р. М. Рільке, прозі Т. Манна, драматургії М. Фріша : монографія. К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. 528 с.). Відповідно до цієї

логіки, творчість Метерлінка і Пруста належить до різних епох, тут є генетичні взаємозв'язки й водночас суттєві відмінності, на яких варто було б акцентувати увагу, тим більше, що вони яскраво проступають у творчості самого Метерлінка у зв'язку з еволюцією від ранніх п'єс до "Синього птаха", якому у дисертації приділено значно менше уваги, ніж п'єсам, що репрезентують "театр мовчання".

3. Концентрація лише на міфологічних та архетипних аспектах образотворення у романному циклі Пруста не дає авторці дослідження вповні усвідомити ті можливості зняття міфологічно-умовної суперечності між сакральним і профанним, які відкриваються новаторською концепцією часу та реальності, що стають результатом художнього експерименту письменника. Неповноту розуміння, на наш погляд, проявляє, наприклад, така фраза: "У Пруста час є рухом із минулого – « *le temps perdu* » (втрачений час) у майбутнє – « *le temps retrouvé* » (віднайдений час), який має початок і кінець – народження й смерть, і на осі якого відкладаються події життя (цикли)" (с. 178). Як нам видається, природній рух часу від минулого до майбутнього, від народження до смерті у Пруста художньо трансформується завдяки мимовільній пам'яті, асоціації і метафорі, що її реалізує: час рухається від несправжнього (застиглого) теперішнього до минулого, яке воскресає у миті, перекреслюючи смерть, роблячи суб'єкта переживання віднайдені миті справжнім і вічним. Отже, майбутнє обертається безсмертям, сяянням вічного життя, відкритим ціною творчого зусилля, знаком (символом) якого стає метафора.

4. Міфокритичний та архетипний аналіз, застосований щодо романів Марселя Пруста, дає прогнозований раціональний результат. Натомість символ, як зауважував С.С. Аверінцев, має переживатися, що відповідає настановам цілісного аналізу/інтерпретації тексту/твору. На жаль, шлях дослідження романів Марселя Пруста залишається переважно дедуктивним, хоча дисертантка багато цитує текст (в оригіналі!). Теоретико-методологічні

конструкти переважають над особистісним прочитанням, хоча для роботи з теорії літератури подібна ситуація не є суттєвим недоліком.

5. Індуктивний шлях — від тексту і особливостей художньої трансляції символів в оригінальному тексті та його іншомовних варіантах до омовлення смислу і узагальнення — дисертантка намагається реалізувати у четвертому розділі. Тут ми маємо, як не дивно, ту ж ситуацію: відтворення неодноразово тих чи інших фрагментів тексту не веде до виходу за межі очевидного. Статичний театр породжує дослідницьку статику, що має, безумовно, свої резони, але узагальнення підміняється констатацією, вихід на новий рівень розуміння залишає певні нереалізовані можливості.

6. У тексті дисертації наявні поодинокі технічні огріхи (наприклад, на с. 331, 332, 333, 345).

Дискусійність означених положень не ставить під сумнів той факт, що дисертація є цілісним завершеним дослідженням, її матеріали та результати можуть бути використані в процесі здійснення подальших наукових студій у царині проблем художнього символу та символістського наративу, теорії та історії модерністського літературно-художнього дискурсу, методології літературознавчих студій, французької літератури та літературознавства, а також викладання теоретико- та історико-літературних курсів у ЗВО, створенні підручників та навчальних посібників.

За темою дисертації видано монографію (Бондарук Л.В. Символ у багаторівневій структурі тексту: Марсель Пруст, Моріс Метерлінк. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2015. 336 с.), результати дослідження представлені у 23 одноосібних статтях, серед яких 17 опубліковані у фахових наукових виданнях України, 6 – у іноземних.

Зміст автореферату є ідентичним основним положенням та висновкам дисертації, яка повною мірою відповідає спеціальності 10.01.06 – теорія літератури.

Як офіційний опонент можу зробити висновок, що дисертація Бондарук Людмили Василівни “Роль символу в структурі символістського нарративу (на матеріалі творів Марселя Пруста і Моріса Метерлінка)” відповідає усім вимогам до кваліфікаційних робіт такого рівня, викладеним у «Порядку присудження наукових ступенів» (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами)), характеризується науковою новизною, актуальністю та змістовністю, теоретико-методологічною й практичною цінністю, свідчить про високий рівень філологічної культури авторки, узгоджується із профілем спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03, яка має всі підстави присудити авторці науковий ступінь доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри германської філології
та зарубіжної літератури Житомирського
державного університету імені Івана Франка

Н.І. Астрахан

Підпис засвідчую:

Проректор з наукової та міжнародної
роботи, кандидат економічних наук,
доцент

Т.В. Боцяні

7 вересня 2020 року